

WARTENBERG MŚCISŁAW WIKTOR – filozof, matematyk, znawca i krytyk myśli I. Kanta i neokantyzmu, ur. 26 XI 1868 w Żninie (Wielkopolska), zm. 13 IV 1938 we Lwowie.

Studiował na uniwersytetach we Wrocławiu, Lipsku, Tybindze i Jenie. Doktoryzował się w Jenie w 1898. W 1900 habilitował się w Krakowie, od 1903 był prof. filozofii Uniwersytetu Lwowskiego (od 1918 Uniwersytet Jana Kazimierza).

Ważniejsze prace W.: *Kants Theorie der Kausalität mit besonderer Berücksichtigung der Grundprincipien seiner Theorie der Erfahrung. Ein historisch-kritische Untersuchung zur Erkenntnistheorie* (L 1899); *Das Problem des Wirkens und die monistische Weltanschauung mit besonderer Beziehung auf Lotze. Eine historisch-kritische Untersuchung zur Metaphysik* (L 1900); *Obrona metafizyki. Krytyczny wstęp do metafizyki* (Kr 1902).

Zainteresowania filozoficzne W. obejmowały 3 dziedziny: teorię poznania, metafizykę oraz etykę z aksjologią. Gruntowna analiza kantowskiej filozofii zdobyła mu uznanie w Polsce i zagranicą. Poddał krytyce fenomenalizm Kanta, uznającego poznanie rzeczywistości transcendentnej za niemożliwe. Usiłował wykazać, że ani idealizm, ani fenomenalizm kantowski nie dadzą się utrzymać, a konsekwencją kantyzmu jest realizm. Dowodził niesłuszności stanowiska Kanta o nieprzekraczalnej granicy między zjawiskiem a rzeczą samą w sobie. Rzecz sama w sobie (istota), będąca realnym podłożem zjawiska danego w doświadczeniu, może być poznana pośrednio przez wnioskowanie hipotetyczne, w którym na podstawie zjawiska twierdzi się o jego realnym, substancjalnym podłożu. Przyznawał za Kantem, że przyczynowość jest racjonalnym apriorycznym elementem poznania, lecz wbrew Kantowi twierdził, że nie jest to a priori w sensie transcendentnym, lecz psychologiczno-logicznym. Źródłem przyczynowości jest nasze myślenie, dążące do sprowadzenia wszystkich faktów do jednej zasady. Przyczynowość jest więc postulatem umysłu, dążącego do poznania rzeczywistości.

W pracy *Obrona metafizyki* W. podjął zadanie przeanalizowania i odparcia najistotniejszych zarzutów (będących reakcją przeciw metafizyce idealizmu niem.) stawianych metafizyce w drugiej poł. XIX w., broniąc prawomocności metafizyki. Metafizykę W. określa się jako realną, docierającą do istotnych elementów bytu, oraz hipotetyczną, jako system sądów

hipotetycznych. Cechę konieczności i apodyktyczności mają, zdaniem W., tylko sądy nauk formalnych – matematyki i logiki. Takich cech nie mają nauki realne, a mimo to nikt nie odmawia im charakteru naukowego. Gdybyśmy zaprzeczyli wartości naukowej poznania metafizycznego, musielibyśmy z systemu nauk wyłączyć te nauki, które posługują się hipotezami i teoriami. W pozostałych naukach szczegółowych – również w metafizyce – które zajmują się przedmiotami realnymi, takiej apodyktycznej pewności być nie może. Polemizując z pozytywizmem i neokantyzmem bronił metafizyki jako nauki, wskazując na jej cele: krytyczną analizę pojęć i założeń nauk szczegółowych, badanie istoty zjawisk materialnych i duchowych, tworzenie całościowych syntez w aspekcie istoty bytu. Zarzut neokantystów, iż metafizyka przekracza immanentną sferę poznania, odpierał stwierdzeniem, że owo przekraczanie jest udziałem wszystkich nauk realnych, dlatego więc miałyby to być zabronione metafizyce. Ponadto, zdaniem W., Kant miesza pojęcie przekraczalności doświadczenia z niezależnością od doświadczenia.

W ten sposób metafizyka zależy, wg W., od wyników nauk szczegółowych, ponieważ badania „istoty zjawisk” dokonuje na materiale dostarczonym przez te nauki. Dlatego wykazując potrzebę metafizyki, nie wykazał jej niezależności oraz nie wskazał właściwego jej przedmiotu. Zapropował metafizykę o esencjalnym charakterze. Metafizykę W. konstytuują: a) założenie realizmu poznania oraz substancji jako realnego podłoża zjawisk; b) hipotetyczny charakter teorii metafizycznych.

W. był przede wszystkim metafizykiem. Rozważania teoriopoznawcze służyły mu jako wstęp do rozwiązań metafizycznych. Metafizyka ta wpisuje się w eklektyczną specyfikę jej nurtów w drugiej poł. XIX w. W stosunku do Kanta poszerzył zasięg metafizyki. Zgodny z nim był tylko w odrzuceniu metafizyki spekulatywnej, opartej na apriorycznych konstrukcjach umysłu. Te same rezultaty co metafizyka spekulatywna chciał, idąc za G. Th. Fechnerem, R. H. Lotzem, E. von Hartmannem i W. Wundtem, uzyskać metodą indukcyjno-przyrodniczą, wychodząc z doświadczenia i konfrontując rezultaty z doświadczeniem.

Historycy filozofii zarzucają metafizyce W. „dogmatyczną pochopność”, ale podkreślają jego słuszną reakcję przeciw dogmatyzmowi pozytywizmu oraz

fakt, że w tej antymetafizycznej epoce miał odwagę przyznawać się do metafizyki.

W filozofii praktycznej W. omawiał krytycznie etykę Kanta, zarzucając mu, że nie sformułował jednoznacznie doktryny o wolności woli. Okazuje się bowiem, że ten sam akt moralny jest podwójnie uwarunkowany – prawem moralnym jako czystym motywem woli (rzecz sama w sobie), ale także popędami jako motywami empirycznymi (zjawisko) – na co nie zgodziłby się sam Kant. Wskazując na specyficzne rozumienie charakteru w ujęciu Kanta, którego człowiek sam sobie udziela i z którego wynikają jego czyny, W. wskazał, że wolność woli polegałaby (na co wskazywał później A. Schopenhauer) – nie na aktach woli, lecz na jednym twórczym czynie, mocą którego człowiek sam konstytuuje swój charakter, z którego później wypływają czyny w świecie zjawiskowym.

Kulturę definiował W. jako coraz doskonalsze panowanie ludzkiego ducha nad materią.

Interesująca jest interpretacja W. określająca stosunek Kanta do katolicyzmu. Jego zdaniem, gdy Kant twierdził, że człowiek zasługuje na szczęście swymi moralnymi czynami, był bliższy katolicyzmowi niż protestantyzmowi, dla którego zbawienie człowieka jest wyłącznie sprawą łaski Bożej i nie zależy od zasługi zdobywanej dobrymi uczynkami.

K. Ajdukiewicz, *Mściśław W.*, RuF 14 (1938), 177–184; W. Bednarowski, *Mściśław W.*, PF 41 (1938), 345–368; S. Mazierski, *Koncepcja metafizyki hipotetycznej u M. W.*, *Collectanea Theologica* 24 (1953) z. 1–4, 75–118; B. Dembowski, *Spór o metafizykę. Główne poglądy na metafizykę w Polsce na przełomie XIX i XX w.*, Wwa 1969; M. Kazimierczak, *Obrona metafizyki przez Mściśława W.*, *Roczniki Naukowe / Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu* (1994) z. 43, 143–152; tenże, *Mściśława W. inspiracje filozofią Kanta*, tamże (1995) z. 44, 93–105; tenże, *Mściśława W. program obrony metafizyki*, w: tenże, *W poszukiwaniu naukowego charakteru metafizyki*, Pz 1998, 26–35; tenże, *Słownik filozofów polskich*, Pz 2006², 207–208.

Wanda Bajor